
Kaznovalna politika v nekdanjih jugoslovanskih republikah¹

VARSTVOSLOVJE
letn. 24
št. 1
str. 5–25

Rok Hacin in Jošt Meško

Namen prispevka:

Namen prispevka je opredeliti nekatere dejavnike, ki vplivajo na kaznovalno politiko v nekdanjih jugoslovanskih republikah ter izpostaviti podobnosti in razlike med preučevanimi državami. Stopnja zaprtih oseb je bila izbrana kot glavni indikator kaznovalne politike, saj najbolje odraža kaznovalno naravnost.

Metode:

V študiji smo analizirali podatke o kriminaliteti, obsodbah, zaporskih populacijah in ravni demokracije v nekdanjih jugoslovanskih republikah za obdobje 1995–2019. Uporabljene so bile naslednje statistične metode: bivariatna analiza ter regresijske in diskriminantne analize.

Ugotovitve:

Rezultati regresijskih analiz so pokazali, da se s stopnjo zaprtih oseb v nekdanjih jugoslovanskih republikah povezujejo naslednje spremenljivke: stopnja sprejema, stopnja zaprtih tujcev, stopnja kriminalitete, stopnja obsojenih oseb in časovna komponenta. Rezultati diskriminantne analize so izpostavili statistično pomembne razlike med nekdanjimi jugoslovanskimi republikami na področju stopenj zaprtih oseb, sprejema obsojencev, zaprtih tujcev, kriminalitete in obsojenih oseb.

Omejitve/uporabnost raziskave:

Omejitve študije so vidne v pomanjkanju relevantnih statističnih podatkov, ki so onemogočili izvedbo statističnih analiz pred letom 1995 in povzročile izločitev Bosne in Hercegovine in Črne gore iz statističnih analiz. Zaradi pomanjkanja podatkov v analize nismo vključili dejavnikov, ki se tradicionalno povezujejo s kaznovalno politiko držav in se nanašajo na človekove pravice, medijsko svobodo, zaupanje v pravosodni sistem, ekonomske razlike ipd. Ugotovitve prve študije o primerjavi kaznovalnih politik v nekdanjih jugoslovanskih državah, ki je temeljila na statistični analizi podatkov o kriminaliteti, obsodbah in zaporskih populacijah, so uporabne za kriminologe in penologe, ki se ukvarjajo s primerjalno penologijo in preučevanjem kaznovalnih politik, ter praktike v kazenskem pravosodju držav, vključenih v študijo.

1 Prispevek je nastal v okviru projekta »Penal policy in Yugoslavia and Slovenia in an integrated Europe perspective« (št. IZSEZ0_193653/1), ki ga je financirala Nacionalna švicarska organizacija za znanstveno raziskovanje.

Izvirnost/pomembnost prispevka:

Prispevek predstavlja prvo primerjalno študijo med nekdanjimi jugoslovanskimi republikami, kjer so bili s statističnimi metodami analizirani nekateri dejavniki kaznovalne politike.

Ključne besede: kaznovalna politika, stopnja zaprtih oseb, stopnja kriminalitete, stopnja obsojenih oseb

UDK: 343.8

Penal Policy in the Former Yugoslav Republics

Purpose:

The paper aims to identify several factors influencing the penal policy in the former Yugoslav republics and highlights the similarities and differences between these countries. The prison population rate was chosen as the main indicator of the penal policy as it best reflects the penal tendencies.

Design/Methods/Approach:

In the study, data on crime, convictions, prison populations, and the level of democracy in the former Yugoslav republics for the period 1995–2019 were analysed. The following statistical methods were used: bivariate analysis, regression and discriminant analyses.

Findings:

Results of the regression analyses showed that the prison population rate in the former Yugoslav republics correlates with the rate of admissions, rate of foreign prisoners, crime rate, rate of persons convicted, and the time component. The discriminant analysis results highlighted statistically significant differences in terms of prison population rates, rate of admissions, rate of foreign prisoners, crime rate, and rate of persons convicted between former Yugoslav republics.

Research Limitations/Implications:

Limitations of the study are visible in the lack of relevant statistical data, which prevent the analysis before 1995 and leading to the exclusion of Bosnia and Herzegovina and Montenegro from the statistical analyses. Due to the lack of data, factors traditionally associated with the penal policy and related to human rights, media freedom, trust in the criminal justice system, economic disparities, etc., were not included in the analyses. The findings of the first comparative study of penal policies in the former Yugoslav republics, based on statistical analyses of data on crime, convictions, and prison populations, are interesting for criminologists and penologists in the fields of comparative penology and penal policies research, and practitioners in the criminal justice systems of countries included in the study.

Originality/Value:

The paper presents the first comparative study between former Yugoslav republics, where several factors of penal policy were analysed by statistical methods.

Keywords: penal policy, prison population rate, crime rate, rate of persons convicted

UDC: 343.8

1 UVOD

Michael Tonry (2007) je izpostavil, da so vse kaznovalne politike in kulture kaznovanja lokalne. Opredelitev lokalnosti pa predstavlja problem, saj lahko govorimo o specifičnem geografskem/etničnem/pravnem/zgodovinskem itd. območju, ki zajema eno ali več držav. Prav tako se pojmovanje lokalnosti razlikuje med državami (npr. lokalnost v večjih državah zajema območje primerljivo z območjem ene ali več manjših držav, medtem ko se v manjših državah lokalnost pojmuje kot specifična regija ali del regije; v svetovnem merilu pa se z »lokalnostjo« večinoma opredeljuje del kontinenta). V preučevanju kaznovalne politike zasledimo več takih »lokalnosti«, o katerih lahko govorimo kot o izjemah (ang. *exceptionalism*) oziroma ekscesih (ang. *excess*) (Cavadino in Dignan, 2006; Flander in Meško, 2016). Med izjeme prištevamo skandinavske države (Norveška, Švedska, Danska in Finska od konca šestdesetih let), kjer so se stopnje zaprtih oseb in razvoj obravnave obsojencev (zelo nizke stopnje zaprtih oseb in humanizacija zaporne kazni) bistveno razlikovale od tistih v širšem evropskem prostoru, ki so mu te države pripadale. Med ekscese pa prištevamo anglosaške države (Velika Britanija, Avstralija, Nova Zelandija in predvsem ZDA), kjer je prišlo do drastičnega zaostrovanja kaznovalnih politik, kar se odraža v visokih stopnjah zaprtih oseb (ZDA ima najvišjo stopnjo zaprtih oseb v svetu) in slabšanju razmer v zaporih (Pratt, 2011).

Izpostaviti moramo problematiko multietničnih, multikulturnih ali preprosto izjemno velikih držav, v katerih prebivajo različne skupnosti z lastno kulturo in zgodovino, ki vplivata na regionalne posebnosti. Slednje imajo velik vpliv na oblikovanje in izvrševanje kaznovalnih politik v tovrstnih državah oziroma delih držav. V splošnem obstaja konsenz med raziskovalci, da so razlike v kaznovalnih politikah posledica specifičnosti zgodovinskega razvoja in kulture posamezne države (regije ali skupnosti) (Tonry, 2001; Zimring in Hawkins, 1991).

Obstoječe znanje o kaznovalnih politikah nekdanjih socialističnih držav pred letom 1990 je omejeno. Med omejitve poleg literature v avtohtonih jezikih (ki so raziskovalcem na Zahodu večinoma nerazumljivi) prištevamo tudi pomanjkanje relevantnih statističnih podatkov o kriminaliteti in zapiranju, saj tovrstni podatki, ali: 1) niso obstajali (kar je malo verjetno), 2) so bili prirejeni (socialistične države so bile razvpite po prirejanju uradnih statistik; npr. v času Gorbačova so bile v Sovjetski zvezi prvič sploh javno objavljene realne statistike) in 3) so jih imeli za državno skrivnost in posledično niso bili javno objavljeni. Večina postsocialističnih držav danes beleži najvišje stopnje zaprtih oseb v Evropi (Aebi in Tiago, 2021),

kar lahko privede do sklepa, da imajo in da so tudi v preteklosti imele najstrožjo kaznovalno politiko. Prenagljeno posploševanje pa lahko privede do napačnih zaključkov, saj so med (nekdanjimi) socialističnimi državami obstajale in še vedno obstajajo izjeme. Jugoslavija oziroma republike nekdanje Jugoslavije predstavljajo takšno izjemo.

V prispevku se osredotočamo na kaznovalno politiko v nekdanjih jugoslovanskih republikah, da bi opredelili (morebitne) regionalne posebnosti v kaznovalnih politikah obravnavanih držav. Natančneje, v študiji zasledujemo dva cilja. V prvem delu izpostavljamo podobnosti in razlike v kaznovalnih politikah (stopnje obsojenih oseb) med (nekdanjimi) jugoslovanskimi republikami v obdobju 1952–2019. V drugem delu študije pa se osredotočamo na statistične analize dejavnikov, ki vplivajo na kaznovalno politiko držav na območju nekdanje Jugoslavije po razpadu skupne države, in izpostavljamo podobnosti in razlike med državami.

2 O KAZNOVALNI POLITIKI

Kaznovalna politika, kot del kriminalitetne politike, odraža prevladujočo kulturo države, ki temelji na odgovornosti politikov in soodgovornosti javnosti. Samo kaznovanje (tj. namen kaznovanja) namreč predstavlja simbolično in ekspresivno reakcijo na kršenje družbenih norm, ki pa je hkrati spremenljivo in protislovno, saj se v njej prepletajo različna čustva in vrednote (Milutinović, 1984; Snacken, 2010). Oziroma, kot sta zapisala Plesničar in Drobnjak (2019, str. 121): »Namen kaznovanja predstavlja srčiko kaznovalne politike ...«. Kaznovalna politika naj bi bila legitimna, če odraža temeljne vrednote družbe, ki so zapisane in zavarovane z ustavo in kazensko zakonodajo, ki jo sodišča izvajajo v praksi, s kaznovanjem kršiteljev tovrstnih norm.

Kaznovalna politika predstavlja »živ organizem«, na katerega vplivajo širši ekonomski, družbeni in politični dejavniki. Opredelitev determinant kaznovalne politike je mnogo in so si medsebojno podobne. Snacken in drugi (1995) delijo dejavnike kaznovalne politike v: 1) notranje (reakcije znotraj kazenskopravnega sistema na kriminaliteto in kaznovanje), 2) zunanje (demografske in ekonomske spremembe) ter 3) posredne (interakcije med kaznovalno politiko, javnim mnenjem, mediji in političnimi reakcijami na kriminaliteto in kaznovanje). Lappi-Seppälä (2011) je opredelil kaznovalno politiko v družbenem, političnem, ekonomskem in kulturnem kontekstu, v katerega je vključil dejavnike družbene blaginje, zaupanje in legitimnost, politično ekonomijo, demografske značilnosti, vlogo medijev, strukturo pravosodja in pravno kulturo (anglosaški in kontinentalni pravni red), kriminaliteto ter procese znotraj kazenskega pravosodja. V splošnem lahko med determinante kaznovalne politike prištevamo: socialno politiko, politično ekonomijo, človekove pravice, politično kulturo, strukturo pravosodja, demografske značilnosti ter zaupanje in legitimnost.

Močna socialna država neposredno ustvarja pogoje za manj represivno kaznovalno politiko z zagotavljanjem alternativ zapornim kaznim. Enakopravna družba, v kateri je skrb za dobrobit sočloveka vrednota, je manj naklonjena strogemu kaznovanju, v primerjavi z družbami, v katerih so družbene razlike

in družbena distanca velike in se (strogo) kaznovanje uporablja predvsem zoper nižje družbene sloje (Cavadino in Dignan, 2006; Lappi-Seppälä, 2008)

Človekove pravice predstavljajo tradicionalno oviro kaznovalnemu populizmu. Tonry (2001) je izpostavil, da je ravnotežje med nadzorom kriminalitete in spoštovanjem človekovih pravic ključen element v razumevanju kaznovanja. Razlike v ravnotežju se odražajo v celotnem procesu kaznovanja. V ZDA je ravnotežje v prid nadzoru kriminalitete, kar je vplivalo na strogost kaznovanja in (izredno) visoke stopnje zaprtih oseb, medtem ko je v Evropi ravnotežje v prid spoštovanju človekovih pravic, kar je privedlo do humanizacije kaznovanja (Snacken in van Zyl Smit, 2013).

Neposredna povezava med kaznovalnimi politikami in političnimi kulturami izvira iz osnovnih značilnosti političnega diskurza. Na pogajanju temelječa politika stremi h konsenzu in zmanjšuje kontroverznosti ter vodi v dosledne, dolgotrajne politike. Z drugimi besedami, demokracije, ki temeljijo na konsenzu, so manj dovzetne za politični in kaznovalni populizem (Green, 2008; Lappi-Seppälä, 2011). Tonry (2007) je izpostavil, da politizacija kazenskega pravosodja neposredno vpliva na obliko izbora tožilcev in sodnikov (politični izbor – izvoljeni ali meritokratski izbor – imenovani) ter sposobnost politikov vplivati na odločanje v kazenskih primerih.

V heterogenih družbah obstaja večja verjetnost, da se bodo pripadniki verskih/rasnih/etničnih manjšin znašli pod »nadzorom« kazenskega pravosodja. V splošnem države s homogeno strukturo prebivalstva (npr. Norveška) beležijo nižje stopnje zaprtih oseb, iz česar lahko sklepamo, da so njihove kaznovalne politike manj stroge kot v državah s heterogenim prebivalstvom (npr. ZDA (Afroameričani), Francija (Alžirci, Maročani in Tunizijci), Avstralija (Aborigini) itd.) (Tonry, 2009).

Države, v katerih družbene in politične institucije uživajo visoko stopnjo legitimnosti, imajo najnižje stopnje zaprtih oseb (npr. Skandinavske države). Fukuyama (1995) in Furedi (2002) sta izpostavila, da sta zaupanje in represija medsebojno povezana, saj je visoka stopnja zaprtih oseb posledica izgube zaupanja v družbi. Slednja je posledica oslabljenih skupnosti, porasta individualizma in rasti »kulture strahu« v družbi.

V splošnem bi lahko sklepali, da imajo države s podobno ekonomsko razvitostjo, kulturo in politično ureditvijo podobne kaznovalne politike. Cavadino in Dignan (2006) sta opozorila, da se kljub povezanosti omenjenih dejavnikov lahko pojavijo anomalije (tj. izjeme držav). Ena izmed takšnih anomalij med socialističnimi državami je bila Jugoslavija, saj se je po politični in ekonomski ureditvi kot tudi v kaznovalni politiki razlikovala od drugih socialističnih držav. Hkrati pa so znotraj same Jugoslavije obstajale razlike v ekonomski razvitosti, kulturi, zgodovinskem razvoju itd. med republikami, ki so se med drugim odražale v kaznovalni politiki posameznih republik v obdobju skupne države, še posebej pa po osamosvojitvi držav v devetdesetih letih.

3 KAZNOVALNA POLITIKA V (NEKDANJIH) JUGOSLOVANSKIH REPUBLIKAH

Kaznovalna politika v Jugoslaviji (tj. jugoslovanskih republikah) je temeljila na egalitarizmu in močni socialni državi, ki sta se odražala v majhnem deležu nepogojnih zapornih kazni in relativni nizki stopnji zaprtih oseb (najnižji med socialističnimi državami) (Brinc, 1991; Jasiński, 1984). Hkrati je bila kaznovalna politika pod močnim vplivom socializma (komunistične partije), ki se je kazal v strogem kaznovanju političnih disidentov in storilcev kaznivih dejanj zoper državno gospodarstvo. Edinstven narodnostni položaj v Jugoslaviji, ki je izhajal iz multietničnega prebivalstva, je spodbudil strogo kaznovanje kriminalnih dejanj, ki so se nanašala na sovražno propagando ali spodbujanje etičnega ali verskega sovrašstva (»Kazenski zakon Socialistične federativne republike Jugoslavije«, 1976; Macfarlane, 1990). Sklepamo, da so bile tovrstne stroge kazni v veljavi za zaščito mirnega sobivanja multietničnega prebivalstva.

V prvih letih nove socialistične države je bila kaznovalna politika v Jugoslaviji pod močnim vplivom Sovjetske zveze. Po letu 1948 se je Jugoslavija oddaljila od sovjetskega modela uniformirane centralizirane politike in zasledovala večjo decentralizacijo, ne le v političnem sistemu (»Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije«, 1974), temveč tudi v kaznovalni politiki. Medtem ko je Kazenski zakon iz leta 1951 (»Krivični zakonik«, 1951) okreplil vlogo kazenskopravnega sistema in legalnosti (zmanjšal je moč socialistične ideologije in komunistične partije v kaznovanju), se je resnična decentralizacija kaznovalne politike začela leta 1977, ko so vse republike sprejele lastno kazensko zakonodajo (Bavcon in Šelih, 1999; »Kazenski zakon Socialistične federativne republike Jugoslavije«, 1976). Uveljavitev nove kazenske zakonodaje na republiški ravni je močno vplivala na razvoj penologije in profesionalizacijo zaporskega osebja v posameznih republikah (npr. slovenska penologija se je ločila od jugoslovanske penologije in nadaljevala pot približevanja penologijam demokratičnih evropskih držav, ki temelji na spoštovanju človekovih pravic) (Hacin, 2015).

Že pred letom 1977 so bile med posameznimi republikami vidne razlike v kaznovalni politiki. V obdobju 1952–1989 je v vseh republikah (z izjemo Makedonije²) opažen trend upadanja stopenj obsojenih polnoletnih oseb (graf 1). Stopnje obsojenih oseb so bile najvišje v ekonomsko najbolj razvitih republikah Sloveniji in Hrvaški, ki pa sta hkrati beležili največji delež pogojnih obsodb med republikami (približno 50 % vseh obsodb). Gledano celostno je premoženjska kriminaliteta v obdobju 1952–1989 narastla z 22,7 % na 31,2 %, medtem ko je število obsojenih oseb za kazniva dejanja zoper življenje in telo upadlo s 16,6 % na 12,2 % vseh obsodb (Brinc, 1991). Primerjava med republikami je pokazala, da je razmerje med številom obsojenih oseb za premoženjsko kriminaliteto in nasilno kriminaliteto znašalo 2–3 : 1, medtem ko je v Sloveniji to razmerje znašalo 6 : 1 (Grupković, 1989; 1990). Posledično je bila v Sloveniji povprečna dolžina zaporne kazni nižja kot v ostalih republikah, kar se je odražalo tudi v nizkih stopnjah zaprtih oseb, ki so bile pod povprečjem Jugoslavije (v letu 1983 je stopnja zaprtih oseb v Sloveniji znašala 72, medtem ko je stopnja zaprtih oseb v Jugoslaviji znašala 101) (Hacin in Meško, 2020; Jasiński, 1984).

² V letu 2019 se je ime države spremenilo v Severno Makedonijo. V prispevku uporabljamo izraz Makedonija.

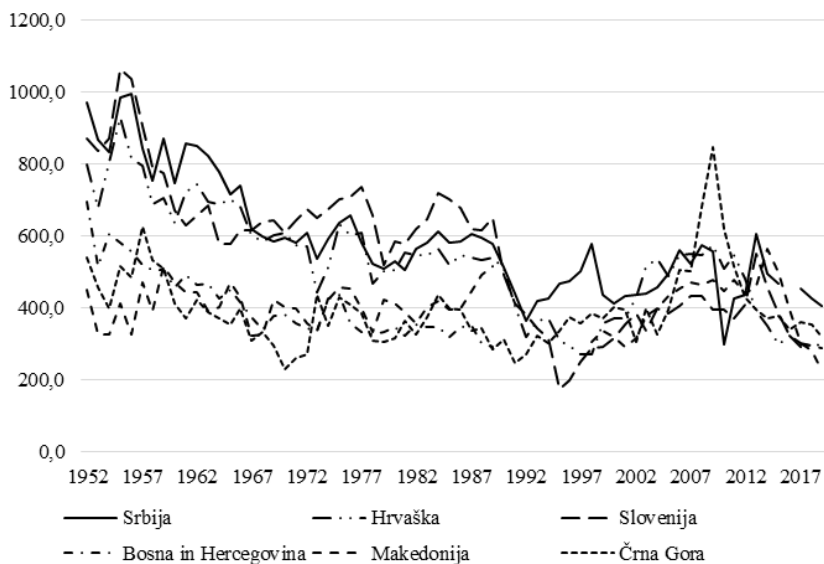
Skupne značilnosti kaznovalne politike v jugoslovanskih republikah so bile vidne v: 1) vrzeli med politično proklamirano strogo kaznovalno politiko in humano prizanesljivo kaznovalno prakso, 2) splošnemu trendu upadanja števila obsojenih oseb in 3) prizadevanju za resocializacijo obsojencev, kar je med drugim vplivalo na najnižjo stopnjo zaprtih oseb med socialističnimi državami (Jasiński, 1984). Hkrati pa so obstajale številne razlike. Izhajajoč iz stopenj obsojenih oseb, bi lahko sklepali, da sta imeli Slovenija in Hrvaška najbolj strogo kaznovalno politiko, vendar v praksi ni bilo tako, saj je bila približno polovica obsodb na zaporno kazen pogojnih. Hkrati sta bili dolžina kazni in stopnja zaprtih oseb v teh dveh republikah najnižji. Jasno pa je, da je bilo število posameznikov, ki so »imeli opravka« s kazenskopравниim sistemom v Sloveniji in Hrvaški, večje kot v drugih republikah, kar kaže na razširjeni formalni družbeni nadzor. Primerjava značilnosti kriminalitete med republikami pokaže jasno ločnico med severnimi ekonomsko bolj razvitimi republikami, za katere je značilen majhen delež nasilnih kaznivih dejanj in visok delež premoženjskih kaznivih dejanj, ter ostalimi jugoslovanskimi republikami (Grupković, 1989; 1990). Sklepamo lahko, da je večja prisotnost nasilnih kaznivih dejanj vplivala na strožjo kaznovalno politiko in prakso v »južnih« republikah, vključno s številom smrtnih kazni (zlasti v Srbiji ter Bosni in Hercegovini).

Kaznovalna politika v nekdanjih jugoslovanskih republikah se je po letu 1991 močno spremenila. Ne le, da je večina izmed njih izkusila vse grozote državljanske vojne, temveč so se soočile tudi s spremenjeno politično, družbeno in ekonomsko realnostjo. Drastičen porast kriminalitete, ki je bil značilen za prehod socialističnih držav v demokratični sistem (Krajewski, 2013), je v nekdanje jugoslovanske republike prišel z veliko zamudo (npr. v Sloveniji) ali pa sploh ne (po začetnem hitrem naraščanju kriminalitete je sledilo obdobje upadanja, npr. Srbija) (Eurostat, 2021). Kljub temu so države začele zaostrovanje kaznovalnih politik. V nasprotju s socialističnim obdobjem, ko je komunistična partija le na deklarativni ravni podpirala strog pristop do kriminalitete, je bil po letu 1991 le-ta vključen v zakonodajo. Flander in Meško (2016) sta izpostavila, da so nove politične elite nadomestile strokovnjake, ki so soustvarjali kaznovalno politiko v sedemdesetih in osemdesetih letih, z lastnimi politično primernimi strokovnjaki. Učinki zaostrovanja so bili vidni v: 1) zvišanju najvišje kazni z 20 na 30, 40 ali 50 let (odvisno od države), 2) uvedbi dosmrtnega zapora (npr. Slovenija) in dosmrtnega zapora brez možnosti pogojnega izpusta (npr. Srbija), 3) strožjih kaznih za določena kazniva dejanja (npr. kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost, kazniva dejanja povezana s prepovedanimi drogami itd.), 4) uvedbi novih oblik kaznivih dejanj v zakonodajo in inkriminacija nekaterih vrst nasilja (npr. nasilje v družini, šikaniranje na delovnem mestu, zaposlovanje na črno, lažni stečaj, zloraba monopolnega položaja itd.), 5) spremembah kazensko procesnega prava (predrugachenje zakonske ureditve policijskega zaslišanja, kjer lahko ob navzočnosti zagovornika poleg preiskovalnega sodnika osumljenca zaslišuje tudi policija) in 6) alternativnih oblikah kaznovanja (zlasti delo v korist skupnosti) in novih pravnih mehanizmi, s katerimi je zakonodajalec želel pospešiti potek kazenskih postopkov in doseči večjo učinkovitost z ukrepi za bolj ekonomičen potek glavne obravnave (sporazum z državnim tožilcem o priznanju krivde ter

predobravnavnem naroku in naroku za izrekanje kazenske sankcije, ki lahko nadomesti glavno obravnavo) (Flander in Meško, 2013).

Zaostritev kaznoválnih politik je potekala v vseh nekdanjih jugoslovanskih republikah. Kljub temu so stopnje obsojenih oseb upadle (Hrvaška, Slovenija, Makedonija in Srbija) ali ostale praktično na isti ravni (Bosna in Hercegovina) kot v zadnjih letih skupne države (graf 1). Delež pogojnih obsodb se je zvišal v vseh državah, kar na prvi pogled kaže na prizanesljivost v kaznovanju (Grupković, 1989; 1990). Analiza stopenj zaprtih oseb izpostavlja, da so domneve glede večje prizanesljivosti v kaznovanju prenašljive (vsaj v nekaterih državah), saj so se zaporске populacije v vseh državah od sredine devetdesetih skoraj podvojile. Po osamosvojitvi nekdanjih jugoslovanskih republik sta postala tretja in resocializacija obsojencev, ki sta bila značilna za obdobje po letu 1977, sekundarnega pomena v kaznovanju v večini držav, saj so se v kaznoválnih politikah začeli pojavljati močni elementi retributivizma, ki so se kazali predvsem v strožjih kaznih (tj. daljših zapornih kaznih).

V zadnjih 30 letih se je razvoj kaznoválnih politik v nekdanjih jugoslovanskih republikah precej razlikoval. Gledano celostno, je prišlo, predvsem po letu 1991, do zaostritve kaznovanja v vseh državah, kar kaže na vpliv zahodne punitivnosti oziroma večje kaznoválne naravnosti (Flander in Meško, 2016). Zaostrovanje kaznovanja je težko racionalno opravičiti, saj ni prišlo do drastičnega porasta kriminalitete ali najhujših oblik kriminalitete (Eurostat, 2021). Hkrati so se nameni kaznovanja oddaljili od resocializacije obsojencev in začeli zasledovati retributivne in preventivne elemente kaznovanja (Ambrož, 2016). Ob številnih podobnostih med državami (npr. večanje zaporске populacije, nove oblike kaznovanja, strožje kazni itd.) pa so prisotne tudi razlike, predvsem v kaznoválni praksi. Kljub zaostrovanju kazenske zakonodaje je praktikom v kazenskem pravosodju v Sloveniji in Hrvaški uspelo ohraniti tradicijo prizanesljivega kaznovanja (npr. Hrvaška je omejila maksimalno zaporno kazen na 40 let in ni uvedla dosmrtnega zapora; v Sloveniji je bila v letu 2021 prvič izrečena kazenska sankcija dosmrtnega zapora (sodba kasneje razveljavljena), čeprav je v zakonodaji prisotna že od leta 2008; v obeh državah so se začele opuščati kratkotrajne kazni zapora oziroma so se le-te nadomestile z alternativnimi sankcijami) (Hacin in Meško, 2020). Po letu 1991 lahko še vedno opazimo vzorec, ki se je oblikoval že v času Jugoslavije, kjer ekonomsko najbolj razviti severni državi (Slovenija in Hrvaška) v primerjavi z manj razvitimi južnimi državami (Srbija, Črna gora in Makedonija) nimata tako stroge kaznoválne politike in prakse ter imata nižje stopnje zaprtih oseb (Aebi in Tiago, 2021). Hkrati pa stopnje oseb, vključenih v probacijo (izvajanje formalnega nadzora nad storilci kaznivih dejanj, ki so bili predhodno obsojeni zgolj na pogojno kazen, oziroma nadomeščajo zaporno kazen z alternativnimi kaznimi, npr. delo v korist skupnosti, hišni zapor, pogojna kazen z varstvenim nadzorom itd.), naraščajo v vseh državah, kar kaže na razširitev mrež formalnega družbenega nadzora, saj se z izjemo Hrvaške zaporске populacije v drugih državah niso sorazmerno zmanjšale (Aebi in Hashimoto, 2021).

Graf 1: Stopnja obsojenih polnoletnih oseb v (nekdanjih) jugoslovanskih republikah v obdobju 1952–2019 (vir: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2020; Brinc, 1991; Državni zavod za statistika Republika Makedonija, 2002, 2008, 2014; Državni zavod za statistika Republika Severna Makedonija, 2020; Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 1994, 2000, 2006, 2012, 2018; Grupković, 1989; Republički zavod za statistiku Republika Srbija, 2000, 2004, 2009; 2014, 2020; Statistični urad Republike Slovenije, 2021; Uprava za statistiku Crne Gore, 2008, 2014, 2020)

* Od leta 1999 območje Srbije ne vključuje Kosova.

** Na grafu niso prikazani naslednji podatki o stopnjah obsojenih polnoletnih oseb: Srbija (2016), Hrvatska (2018 in 2019), Bosna in Hercegovina (1990–2016) in Makedonija (1990–1997).

4 METODOLOGIJA

Študija se osredotoča na dejavnike, ki se povezujejo s kaznovalno politiko v nekdanjih jugoslovanskih republikah. Z grafa 1 je razvidno, da so se stopnje obsojenih polnoletnih oseb (eden izmed ključnih indikatorjev kaznovalne politike držav) med posameznimi republikami v obdobju 1952–2019 močno razlikovale. Namen študije je s statističnimi metodami (bivariatne, regresijske in diskriminantne analize) preveriti, kateri dejavniki se povezujejo s kaznovalno politiko nekdanjih jugoslovanskih republik, ter izpostaviti podobnosti in razlike med državami. Uporabljeni so bili podatki o kriminaliteti, obsodbah, zaporskih populacijah in ravni demokracije za obdobje 1995–2019. V bivariatnih in regresijskih analizah so države obravnavane kot celota in ne posamično. V statistične analize smo vključili naslednje dejavnike:

Stopnja zaprtih oseb (ang. *prison population rate*) je glavni indikator kaznovalne politike³ držav in predstavlja število zaprtih oseb na 100.000 prebivalcev na specifičen dan v letu (1. september do leta 2016 oziroma 31. januar od leta 2017 dalje). Izračunava se po formuli: Stopnja zaprtih oseb = število zaprtih oseb / število prebivalcev * 100.000. Podatke o stopnjah zaprtih oseb smo pridobili iz letnih poročil Sveta Evrope SPACE I (fra. *Statistiques Pénales Annuelles du Conseil de l'Europe*) in Evropskih zbornikov o kriminalitetnih in pravosodnih statistikah (ang. *European sourcebook of crime and criminal justice statistics*).

Stopnja sprejema (ang. *rate of admissions*) prikazuje število vseh zaprtih oseb (vključno s priporniki), ki so bile nameščene v zapor, druge institucije za prestanje kazenskih sankcij ali pripor na 100.000 prebivalcev v obdobju enega leta. Podatke o sprejemu zaprtih oseb in številu prebivalcev smo pridobili iz letnih poročil Sveta Evrope SPACE I in Evropskega zbornika o kriminalitetnih in pravosodnih statistikah, iz katerih smo izračunali stopnjo sprejema po formuli: Stopnja sprejema = število sprejetih oseb v zaporske institucije / število prebivalcev * 100.000.

Stopnja zaprtih tujcev prikazuje število tujcev (obsojenih) v zaporih, drugih institucijah za prestanje kazenskih sankcij na specifičen dan v letu (1. september do leta 2016 oziroma 31. januar od leta 2017 dalje). Podatke o številu tujcev med obsojenci in številu prebivalcev smo pridobili iz letnih poročil Sveta Evrope SPACE I in Evropskih zbornikov o kriminalitetnih in pravosodnih statistikah, iz katerih smo izračunali stopnjo zaprtih tujcev po formuli: Stopnja zaprtih tujcev = število zaprtih tujcev / število prebivalcev * 100.000.

Stopnja kriminalitete (ang. *crime rate*) prikazuje število zaznanih kaznivih dejanj na 100.000 prebivalcev v enem letu. Podatki o številu kaznivih dejanj so bili pridobljeni iz Eurostatove podatkovne baze o kriminaliteti (do leta 2005) in Evropskih zbornikov o kriminalitetnih in pravosodnih statistikah (po letu 2005). Primerjava podatkov v letih, ki so dostopni v evropski bazi podatkov in Evropskih zbornikih o kriminalitetnih in pravosodnih statistikah, ni pokazala razlik med podatki, kar pomeni, da odstopanj med podatki ni ter da je zbiranje podatkov potekalo po isti metodi. Podatki o številu prebivalstva so bili pridobljeni iz Evropskih zbornikov o kriminalitetnih in pravosodnih statistikah. Iz zbranih podatkov smo izračunali stopnjo kriminalitete po formuli: Stopnja kriminalitete = število kaznivih dejanj / število prebivalcev * 100.000.

Stopnja obsojenih oseb (ang. *rate of persons convicted*) prikazuje število obsojenih polnoletnih oseb na 100.000 prebivalcev v enem letu. Podatki o številu obsojenih oseb so bili pridobljeni iz letnih statističnih poročil (poglavje o pravosodju) posameznih držav, vključenih v analize, podatki o številu prebivalstva pa iz Evropskih zbornikov o kriminalitetnih in pravosodnih statistikah. Iz zbranih podatkov smo izračunali stopnjo obsojenih oseb po formuli: Stopnja obsojenih polnoletnih oseb = število obsodb / število prebivalcev * 100.000.

Indeks demokracije prikazuje raven demokracije v posamezni državi na intervalu od -10 (avtokracija) do +10 (demokracija). Podatke o indeksu demokracije smo pridobili iz podatkovne baze »The Polity Project«, ki ga izvaja Center za

³ *Cavadino in Dignan (2006) sta izpostavila, da stopnja zaprtih oseb odraža kaznovavno naravnost držav, saj je razvrščanje držav glede na strogost kaznovanja, ki temelji na uporabi stopenj zaprtih oseb, podobna tistim, kjer je uporabljen bolj celosten pristop.*

sistemski mir (ang. *Center for Systemic Peace*). Spremenljivka je bila centrirana (ang. *Grand Mean Centered*) in uporabljena v obliki izračunanih razlik med vrednostjo posamezne države in aritmetično sredino.

V regresijske analize je bila poleg zgoraj opisanih spremenljivk vključena tudi časovna spremenljivka *Leta*.

Omejitve študije se kažejo predvsem v pomanjkanju relevantnih statističnih podatkov za večino izbranih držav pred letom 1995, ki so onemogočile izvedbo analiz za daljše časovno obdobje (pred letom 1995). Zaradi prevelikega obsega manjkajočih podatkov o kriminaliteti in zaporskih populacijah Bosna in Hercegovina ter Črna gora nista bili vključeni v analize. Zaradi pomanjkanja podatkov v analizo niso vključeni naslednji podatki o:

- stopnjah zaprtih oseb: 1) Srbija (1995–2002, 2004, 2017), 2) Hrvaška (2017), 3) Slovenija (2017) in 4) Makedonija (1995–1998, 2017);
- stopnjah sprejema: Srbija (1995–2001, 2016), Hrvaška (2006, 2016), Slovenija (2016) in Makedonija (1995–1999, 2016);
- stopnjah zaprtih tujcev: Srbija (1995–2004, 2017), Hrvaška (2001, 2003, 2007, 2017), Slovenija (2001, 2003, 2017) in Makedonija (1995–1999, 2001, 2003, 2017);
- stopnjah kriminalitete: Makedonija (1995–1999, 2008, 2009);
- stopnjah obsojenih oseb: Srbija (2016), Hrvaška (2018, 2019) in Makedonija (1995–1997); in
- indeksu demokracije za leto 2019.

Hkrati zaradi pomanjkanja podatkov v analize nismo vključili dejavnikov, ki se tradicionalno povezujejo s kaznovalno politiko držav in se nanašajo na človekove pravice, medijsko svobodo, zaupanje v pravosodni sistem, ekonomske razlike ipd.

5 REZULTATI

Pred izvedbo regresijskih analiz, na podlagi katerih smo opredelili dejavnike, ki se povezujejo s kaznovalno politiko (stopnja zaprtih oseb) v nekdanjih jugoslovanskih državah, smo izvedli Spearmanov koeficient korelacije (tabela 1). Analizo smo izvedli zaradi preliminarne ocene dejavnikov, ki korelirajo s stopnjo zaprtih oseb, in preverbe korelacij med odvisno spremenljivko in ostalimi spremenljivkami. Rezultati so pokazali, da obstajajo statistično pomembne korelacije med stopnjo zaprtih oseb in: 1) stopnjo sprejema ($r = 0,31$; $p < 0,01$), 2) stopnjo zaprtih tujcev ($r = -0,30$; $p < 0,01$), 3) stopnjo kriminalitete ($r = -0,55$; $p < 0,01$), 4) stopnjo obsojenih oseb ($r = 0,47$; $p < 0,01$) in 5) indeksom demokracije ($r = -0,43$; $p < 0,01$).

S Spearmanovim koeficientom korelacije smo preverili, ali obstaja problem multikolinearnosti med spremenljivkami – ali odvisna spremenljivka visoko korelira z drugimi spremenljivkami. Korelacije, katerih vrednosti so višje od 0,80, so problematične, saj je nemogoče opredeliti posamezne vrednosti regresijskih koeficientov, ker obstaja neskončno število možnih kombinacij ustreznih koeficientov (Field, 2009). Iz tabele 1 je razvidno, da so korelacije med spremenljivkami ustrezne, saj med njimi ni multikolinearnosti. Opravljeni so bili dodatni diagnostični testi, ki so potrdili odsotnost multikolinearnosti med

spremenljivkami. Test kolinearnosti (ang. *Variance Inflation Factor* [VIF]) je bil za vsako spremenljivko v ustvarjenih modelih ustrezen (vrednosti niso presegle 2,1) (tabela 2).

Tabela 1:
Korelacijska matrika – stopnja zaprtih oseb

	1	2	3	4	5	6
Stopnja zaprtih oseb	–					
Stopnja sprejema	0,31**	–				
Stopnja zaprtih tujcev	-0,30**	-0,28*	–			
Stopnja kriminalitete	-0,55**	-0,21	0,46**	0,26*	–	
Stopnja obsojenih oseb	0,47**	0,24*	-0,12	0,45**	0,03	–
Indeks demokracije	-0,43**	-0,28*	0,67**	0,12	0,55**	-0,03

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Z multivariatnimi regresijskimi analizami smo preverili, kateri dejavniki se povezujejo s kaznovalno politiko, ki se odraža v stopnji zaprtih oseb v nekdanjih jugoslovanskih republikah. Oblikovali smo tri modele, v katerih smo preverili korelacije med stopnjo sprejema, stopnjo zaprtih tujcev, stopnjo kriminalitete, stopnjo obsojenih oseb, ravno demokracije in stopnjo zaprtih oseb (tabela 2). V prvem modelu smo preverili povezanost dejavnikov s kaznovalno politiko, ki se (neposredno) navezujejo na sam zaporski sistem (tj. stopnja sprejema in zaprtih tujcev) in časovna komponenta. Rezultati so pokazali, da se s stopnjo zaprtih oseb v nekdanjih jugoslovanskih republikah v obdobju 1995–2019 povezujejo naslednje spremenljivke: 1) stopnja sprejema ($\beta = 0,32$; $p < 0,01$), 2) stopnja zaprtih tujcev ($\beta = -0,42$; $p < 0,001$) in 3) časovna komponenta – leta ($\beta = 0,67$; $p < 0,001$). Iz rezultatov regresijske analize izhajajo naslednje pomembne ugotovitve: 1) velik sprejem obsojencev v zapore vpliva na povečanje stopnje zaprtih oseb ter je hkrati indikator stroge kaznovalne politike, kjer je primarna oblika kaznovanja odvzem prostosti, 2) število tujih obsojencev negativno vpliva na višjo stopnjo zaprtih oseb (tj. večje, kot je število tujcev v zaporih, nižja je stopnja zaprtih oseb), kar nasprotuje ugotovitvam Tonryija (2009), da sta manjšinsko prebivalstvo v heterogenih družbah in tujci pogosteje izpostavljeni strožjemu kaznovanju, kar privede do višjih stopenj zaprtih oseb (nadaljnje raziskovanje je potrebno, saj je možno, da so zaradi relativnega majhnega deleža tujega prebivalstva v preučevanih državah le-ti kaznovani strožje, vendar se to ne odraža v višjih stopnjah zaprtih oseb, saj je število tujih obsojencev nizko) in 3) z leti se stopnja zaprtih oseb povečuje. Delež pojasnjene variance znaša 58,7 %.

V drugem modelu smo preverili povezanost dejavnikov s kaznovalno politiko, ki posredno vplivajo na stopnjo zaprtih oseb (to so stopnja kriminalitete, stopnja obsojenih oseb in indeks demokracije) in časovne komponente. Rezultati so pokazali, da se s stopnjo zaprtih oseb v nekdanjih jugoslovanskih republikah v obdobju 1995–2019 povezujejo naslednje spremenljivke: 1) stopnja kriminalitete ($\beta = -0,45$; $p < 0,001$), 2) stopnja obsojenih oseb ($\beta = 0,24$; $p < 0,01$) in 3) leta ($\beta = 0,56$; $p < 0,001$). Iz rezultatov regresijske analize izhajajo naslednje pomembne ugotovitve: 1) raven kriminalitete v družbi ima negativen vpliv na stopnjo zaprtih oseb, kar pomeni, da naraščanje kriminalitete ne vpliva na naraščanje zaporske

populacije – to se sklada s Tonryijevo (2007) razvrstitvijo dejavnikov, ki vplivajo na kaznovalno politiko, kjer je raven kriminalitete v družbi razvrščena v skupino dejavnikov, ki ne vplivajo na kaznovalno politiko oziroma kaznovanje, 2) stopnja obsojenih oseb vpliva na stopnjo zaprtih oseb, saj se z naraščanjem števila obsodb, povečuje tudi število obsodb na zaporno kazen in posledično število posameznikov v zaporskem sistemu in 3) podobno kot v prejšnjem modelu je z leti stopnja zaprtih oseb naraščala. Delež pojasnjene variance znaša 64,6 %.

V zadnjem modelu smo združili dejavnike iz prvega in drugega modela, saj predpostavljamo, da se s stopnjo zaprtih oseb povezujejo tako »notranji« (dejavniki, ki se neposredno navezujejo na zaporski sistem) kot »zunanji« dejavniki, ki so posredno povezani s stopnjo zaprtih oseb. Rezultati so pokazali, da se s stopnjo zaprtih oseb v nekdanjih jugoslovanskih republikah v obdobju 1995–2019 povezujejo naslednje spremenljivke: 1) stopnja sprejema ($\beta = 0,24$; $p < 0,01$), 2) stopnja kriminalitete ($\beta = -0,40$; $p < 0,001$), 3) stopnja obsojenih oseb ($\beta = 0,17$; $p < 0,001$) in 4) leta ($\beta = 0,61$; $p < 0,001$). Iz rezultatov regresijske analize lahko sklepamo, da stopnja sprejema, stopnja kriminalitete, stopnja obsojenih oseb in časovna komponenta predstavljajo konstanto v smislu dejavnikov, ki se povezujejo s stopnjo zaprtih oseb v vseh oblikovanih modelih. Delež pojasnjene variance znaša 72,9 %.

Rezultati diskriminantne analize ($0,39$, $p < 0,001$) izpostavljajo statistično pomembne razlike med nekdanjimi jugoslovanskimi republikami (Hrvaška, Makedonija, Slovenija in Srbija) (tabela 3). Korelacije med napovedanimi spremenljivkami in diskriminantno analizo izpostavljajo, da se: 1) stopnja zaprtih oseb ($F = 40,19$, $p < 0,001$), 2) stopnja sprejema ($F = 10,42$, $p < 0,001$), 3) stopnja zaprtih tujcev ($F = 14,02$, $p < 0,001$), 4) stopnja kriminalitete ($F = 73,13$, $p < 0,001$) in 5) stopnja obsojenih oseb ($F = 4,72$, $p < 0,05$) povezujejo z razlikovanjem med skupinami. Primerjava držav je pokazala, da: 1) sta stopnja zaprtih oseb in stopnja sprejema najnižji v Sloveniji in najvišji v Srbiji, 2) je stopnja zaprtih tujcev najnižja v Makedoniji in najvišja v Sloveniji, 3) je stopnja kriminalitete najnižja v Makedoniji in najvišja v Sloveniji in 4) je stopnja obsojenih oseb najnižja v Sloveniji in najvišja v Srbiji. Klasifikacija primerov je pokazala, da je bilo skupno pravilno razvrščenih 83,3 % primerov.

Kaznovalna politika v nekdanjih jugoslovanskih republikah

Tabela 2: OLS Regresijska analiza: Napovedovanje stopnje zaprtih oseb v nekdanjih jugoslovanskih republikah

Stopnja zaprtih oseb	Model 1				Model 2				Model 3			
	(s. e.)	β	<i>t</i>	ViF	(s. e.)	β	<i>t</i>	ViF	(s.e.)	β	<i>t</i>	ViF
Stopnja sprejema	0,03	0,32	3,88**	1,11					0,03	0,24	3,25**	1,20
Stopnja zaprtih tujcev	1,52	-0,42	-4,93***	1,21					1,85	-0,03	-0,30	1,81
Stopnja kriminalitete					0,00	-0,45	-5,93***	1,19	0,00	-0,40	-4,44***	1,81
Stopnja obsojenih oseb					0,03	0,24	3,08**	1,22	0,03	0,17	2,14*	1,43
Indeks demokracije					0,78	-0,15	-1,76	1,49	0,73	-0,16	-1,86	1,61
Leta	0,44	0,67	8,18***	1,10	0,49	0,56	6,69***	1,46	0,51	0,61	6,99***	1,70
<i>F</i>			33,19				34,31				28,32	
<i>R</i> ² (prilagojen)			58,7 %				64,6 %				72,9 %	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Tabela 3: Diskriminantna analiza: Kaznovalna politika v nekdanjih jugoslovanskih državah

Spremenljivka	Hrvaška		Makedonija		Slovenija		Srbija		Wilksova Lambda	F
	M	S. O.	M	S. O.	M	S. O.	M	S. O.		
Stopnja zaprtih oseb	89,51	24,46	114,01	30,87	64,12	5,03	138,55	16,81	0,34	40,19***
Stopnja sprejema	247,89	112,69	183,69	96,67	167,95	52,49	317,20	51,87	0,66	10,42***
Stopnja zaprtih tujcev	5,53	0,93	5,34	1,82	7,88	1,75	4,03	1,46	0,59	14,02***
Stopnja kriminalitete	1642,18	170,51	1223,11	180,14	3983,22	619,61	1375,31	96,11	0,22	73,13***
Stopnja obsojenih oseb	459,94	89,83	413,70	93,72	393,88	62,77	482,08	84,59	0,81	4,72*
Wilksova Lambda										0,39***

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

6 RAZPRAVA IN ZAKLJUČEK

Po desetletjih preučevanja kaznoválnih politik je jasno, da so vse kaznoválne politike »lokalne« (Tonry, 2007). Seveda pa ostaja vprašanje »Kako lokalne pravzaprav so kaznoválne politike?« nerazrešeno. Kaznoválna politika v Jugoslaviji je bila edinstvena v primerjavi s preostalimi socialističnimi državami, saj so bile stopnje zaprtih oseb močno pod socialističnim povprečjem in primerljive s stopnjami zaprtih oseb v državah Srednje Evrope (Jasiński, 1984). Izhajajoč iz posebnega položaja Jugoslavije smo se v prispevku podrobneje osredotočili na lokalne posebnosti v kaznovanju, v smislu kaznovanja v posameznih republikah znotraj Jugoslavije in po njihovi osamosvojitvi v devetdesetih letih. Tovrstne »regijske« posebnosti so pomembne za razumevanje razlik v kaznovanju (predvsem) v heterogenih družbah z raznolikim zgodovinskim razvojem, saj nemalokrat pride do prenatlega posploševanja na celotne države (npr. ZDA beleži eno izmed najvišjih stopenj zaprtih oseb v svetu, vendar je prepad med stopnjami zaprtih oseb med posameznimi zveznimi državami ogromen – stopnje zaprtih oseb so se v letu 2018 gibale med 320 v Massachusettsu in 1.290 v Oklahomi) (Maruschlak in Minton, 2020).

Kaznoválna politika v Jugoslaviji je bila odraz vseh pozitivnih in negativnih vidikov socialistične ureditve. Na eni strani je temeljila na egalitarizmu in relativni nizki stopnji zaprtih oseb, po drugi strani pa je bil vpliv komunistične partije prisoten v kazenskem pravosodju, kar se je močno odražalo v strogem kaznovanju zločinov proti politični ureditvi oziroma državi (Brinc, 1991; Macfarlane, 1990). Kljub skupnim značilnostim kaznoválne politike, ki so bile vidne v vrzeli med politično proklamirano strogo kaznoválno politiko in humano kaznoválno prakso, splošnem trendu zniževanja stopenj obsojenih oseb in prizadevanju za rehabilitacijo obsojencev, pa so razlike v kaznovanju med posameznimi republikami obstajale od same ustanovitve Jugoslavije. Razlike so se še poglobile po letu 1977, ko je prišlo do decentralizacije kazenske zakonodaje (Bavcon in Šelih, 1999; Brinc, 1991; Hacin, 2015). V času skupne države lahko republike razdelimo na severne ekonomsko bolj razvite republike, ki so beležile višjo stopnjo obsojenih oseb, vendar je bila približno polovica teh pogojnih (za Slovenijo in Hrvaško je značilen manjši delež nasilnih kaznivih dejanj in visok delež premoženjske kriminalitete), in južne ekonomsko manj razvite republike, za katere je bila značilna manjša stopnja obsojenih oseb in strožje kazni (za »južne« jugoslovanske republike je bil značilen večji delež nasilnih kaznivih dejanj in manjši delež premoženjske kriminalitete).

Po letu 1991 so se nekdanje jugoslovanske republike soočile s spremenjeno politično, družbeno in ekonomsko realnostjo ter nekatere izmed njih tudi z dolgotrajno vojno, kar je vplivalo na celoten družbeni ustroj in institucije, vključno z delovanjem kazenskega pravosodja. Spremembe so prinesle nove oblike ter povečan obseg kriminalitete (predvsem beloovratniška kriminaliteta, kriminaliteta, povezana s prepovedanimi drogami, in v nekaterih državah tudi kriminaliteta, povezana z vojno – kazniva dejanja zoper človečnost), kar je vplivalo na spremembe v kaznoválnih politikah. V splošnem so vse nekdanje jugoslovanske države zaostriale kaznoválne politike, kar je vodilo v povečanje stopenj zaprtih oseb (do sredine devetdesetih let se zaporske populacije podvojijo

v vseh državah). Tovrstno zaostrovanje med drugim kaže na vpliv zahodnih idej o strogem kaznovanju oziroma pojav kaznovalnega populizma (Flander in Meško, 2016). Kljub podobnostim med državami v zaostrovanju kaznovalnih politik, kot so večanje zaporske populacije, uvedba novih oblik kaznovanja v smislu vpeljave novih alternativnih sankcij, ki pa niso vplivale na zmanjšanje zaporskih populacij, čeprav se obseg kriminalitete ni povečal, in strožje kazni, pa so prisotne številne razlike, predvsem v kaznovalni praksi (primarno delu sodišč). V Sloveniji in na Hrvaškem je praktikom (v celotnem kazenskem pravosodju) uspelo ohraniti tradicijo prizanesljivega kaznovanja, ki se najočitneje odraža v stopnjah zaprtih oseb (v letu 2020 so bile stopnje zaprtih oseb v preučevanih nekdanjih jugoslovanskih republikah naslednje: Slovenija (69,1), Hrvaška (87,1), Makedonija (101,8) in Srbija (159,9); evropsko povprečje v letu 2020 je znašalo 124,0 zaprtih oseb na 100.000 prebivalcev) (Aebi in Tiago, 2021).

Rezultati statističnih analiz so pokazali, da obstajajo korelacije med stopnjo zaprtih oseb in stopnjo sprejema, stopnjo zaprtih tujcev, stopnjo kriminalitete, stopnjo obsojenih oseb in časovno komponento. Število tujcev v zaporih deloma nasprotuje Tonryjevim (2009) ugotovitvam, da so manjšine in tujci pogosteje izpostavljeni formalnemu družbenemu nadzorstvu ter strožje kaznovani, kar vpliva na rast stopenj zaprtih oseb. Več kot polovico tujcev v zaporih preučevanih držav predstavljajo državljani nekdanjih jugoslovanskih republik, ki niso tujci v pravem pomenu besede, saj jih z avtohtonim prebivalstvom povezuje skupna zgodovina, podoben jezik in kultura ter več kot pol stoletja sobivanja v skupni državi. Kljub temu imajo družbeno bolj homogene države (Slovenija in Hrvaška) nižje stopnje zaprtih oseb in sklepalno tudi bolj prizanesljive kaznovalne politike, kot družbeno bolj heterogene države (Srbija in Makedonija). Nadaljnje raziskovanje tematike tujcev v zaporih je potrebno, saj se njihova sestava (države izvora) v zadnjih letih spreminja in se bo tudi v prihodnje zaradi širšega dogajanja v Evropi (vojna v Ukrajini, migrantska kriza z Bližnjega vzhoda itd.). Povezanost stopnje kriminalitete in stopnje zaprtih oseb potrjuje Tonryjeve domneve (2007), da sama raven kriminalitete v družbi ne vpliva na strogost kaznovanja oziroma kaznovalno politiko, saj imajo države z višjo stopnjo kriminalitete nižje stopnje zaprtih oseb. Poudariti pa moramo, da so stopnje zaprtih oseb odraz sekundarne analize statističnih podatkov in ne odražajo realnega stanja kriminalitete v družbi, saj obstaja veliko temno polje (Pavlović, 1998).

Stopnja obsojenih oseb se povezuje s stopnjo zaprtih oseb, saj večje število obsojenih oseb vodi v večanje zaporskih populacij. V letu 2020 je povprečna dolžina zaporne kazni znašala: 4,5 let na Hrvaškem, 6,1 leto v Srbiji, 12,7 let v Sloveniji in 13,1 leto v Makedoniji. Iz tega lahko sklepamo, da sodišča v Sloveniji izrekajo kazen odvzema prostosti le kot zadnji ukrep in le v primerih hujših kaznivih dejanj (v več kot dveh tretjinah obsodilnih obsodb so posamezniki obsojeni na pogojno kazen, kar nakazuje tudi majhen sprejem obsojencev), na Hrvaškem in v Srbiji sodišča z odvzemom prostosti kaznujejo večje število posameznikov, vendar s krajšimi kaznimi, medtem ko je v Makedoniji večje število storilcev kaznivih dejanj obsojenih na daljše zaporne kazni (potrebno je nadaljnje raziskovanje, s katerim bi osvetlili naravo kriminalitete v posamezni državi). V preučevanem obdobju je število obsojencev v državah nekdanje Jugoslavije

naraščalo, kar pojasnjuje povezanost časovne komponente s stopnjami zaprtih oseb. Opozoriti pa moramo, da je večina držav sredi devetdesetih let beležila najnižje stopnje zaprtih oseb v zadnjih 40 letih – posledično naraščanje zaporske populacije ne pomeni nujno splošnega trenda, temveč le del daljšega trenda, ki ga lahko določimo le s preučevanjem stopenj zaprtih oseb v daljšem časovnem obdobju (Hacin in Meško, 2020).

Omejitve študije so vidne v dostopnosti in zanesljivosti podatkov o kriminaliteti, obsodbah in zapiranjih. Prva omejitev se kaže v nedostopnosti relevantnih statističnih podatkov. Veliko manjkajočih podatkov, predvsem v kriminalitetnih in zaporskih statistikah, onemogoča preučevanje in primerjavo dejavnikov, ki se povezujejo s kaznovalno politiko v nekdanjih jugoslovanskih državah skozi daljše časovno področje (to je mogoče le z uporabo statističnih podatkov o obsojenih osebah, ki pa v mednarodnem okolju niso sprejete, kot primarni pokazatelj strogosti kaznovalne politike – to vlogo imajo stopnje zaprtih oseb) (Aebi in Linde, 2012; Cavadino in Dignan, 2006). Nadalje, pomanjkanje statističnih podatkov o dejavnikih, ki se navezujejo na politično ureditev, družbo, ekonomijo, človekove pravice, medijsko svobodo ter legitimnost in zaupanje v državne (pravosodne) institucije onemogoča izvedbo celovite študije o dejavnikih, ki vplivajo na oblikovanje kaznovalne politike v posamezni državi. Omenjeni podatki so praktično neobstoječi za socialistično obdobje (če podatki obstajajo za posamezno leto, se nanašajo na celotno Jugoslavijo in ne na posamezno republiko), v omejenem obsegu pa so dostopni za posamezno preučevano državo šele po njihovi osamosvojitvi in demokratizaciji v devetdesetih letih. Druga omejitev se nanaša na zanesljivost podatkov (o obsojenih osebah) za posamezno državo v socialističnem obdobju, saj v splošnem velja, da so socialistične države prirejale statistične podatke. Kljub temu menimo, da so tovrstne statistike za jugoslovanske republike zanesljive, saj so bile javno objavljene v celotnem preučevanem obdobju. Prav tako je uporabljena metodologija zbiranja podatkov ostala v uporabi v vseh preučevanih državah tudi po razpadu Jugoslavije. Primerljivost objavljenih podatkov v nacionalnih statističnih zbornikih in mednarodnih bazah razkriva, da odstopanj ni oziroma so le-ta zanemarljiva. Opozoriti moramo tudi, da celotna študija temelji na sekundarni analizi statističnih podatkov, pridobljenih iz že obstoječih baz podatkov, kar ponovno izpostavi problem zanesljivosti podatkov, saj obstaja možnost, da je prišlo do napak v samem zbiranju podatkov (mednarodne zbirke se neprestano dopolnjujejo in posodablajo).

Nadaljnje študije bi se morale osredotočiti na poglobljeno raziskovanje kaznovanja v posamezni državi, saj na izoblikovanje kaznovalne politike ne vpliva samo obseg kriminalitete, temveč predvsem narava kriminalitete (tj. obseg specifičnih oblik kriminalitete, predvsem najhujših oblik kriminalitete). Hkrati bi se morala v prihodnosti izvesti primerjalna študija, ki bi temeljila na primerljivih nacionalnih podatkih o kriminaliteti, obsodbah in zapiranjih v posamezni državi, če so ti podatki dostopni, saj predvidevamo, da so ti podatki veliko bolj celoviti v primerjavi s podatki, objavljenimi v mednarodnih bazah o kriminaliteti, obsodbah in zapiranjih, ter bi omogočili celovito primerjalno študijo v daljšem časovnem obdobju.

UPORABLJENI VIRI

- Aebi, M. F. in Hashimoto, Y. Z. (2021). *SPACE II – 2020 – Council of Europe Annual Penal Statistics: Persons under the supervision of probation agencies*. Council of Europe.
- Aebi, M. F. in Linde, A. (2012). Conviction statistics as an indicator of crime trends in Europe from 1990 to 2006. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 18(1), 103–144.
- Aebi, M. F. in Tiago, M. M. (2021). *SPACE I – 2020 – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations*. Council of Europe.
- Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. (2020). *Punoljetni učionici krivičnih djela 2019*. https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2020/CRI_02_2019_Y1_0_BS.pdf
- Ambrož, M. (2016). O vplivu kriminalitetne politike na kazenskopravno dogmatiko. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 68(1), 5–14.
- Bavcon, L. in Šelih, A. (1999). *Kazensko pravo: splošni del*. Uradni list Republike Slovenije.
- Brinc, F. (1991). Kaznovalna politika sodišč v Sloveniji od 1950 do 1989. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 42(2), 89–102.
- Cavadino, M. in Dignan, J. (2006). *Penal systems: A comparative approach*. Sage.
- Državni zavod za statistika Republika Makedonija. (2002). *Statistički godišnik na Republika Makedonija 2002*. Državni zavod za statistika Republika Makedonija.
- Državni zavod za statistika Republika Makedonija. (2008). *Statistički godišnik na Republika Makedonija 2008*. Državni zavod za statistika Republika Makedonija.
- Državni zavod za statistika Republika Makedonija. (2014). *Statistički godišnik na Republika Makedonija 2014*. Državni zavod za statistika Republika Makedonija.
- Državni zavod za statistika Republika Severna Makedonija. (2020). *Statistički godišnik na Republika Severna Makedonija 2020*. Državni zavod za statistika Republika Severna Makedonija.
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. (1994). *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 1994*. Državni Zavod za statistiku Republike Hrvatske.
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. (2000). *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2000*. Državni Zavod za statistiku Republike Hrvatske.
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. (2006). *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2006*. Državni Zavod za statistiku Republike Hrvatske.
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. (2012). *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2012*. Državni Zavod za statistiku Republike Hrvatske.
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. (2018). *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2018*. Državni Zavod za statistiku Republike Hrvatske.
- Eurostat. (2021). *Crime recorded by the police (1950–2000)*. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/crim_hist/default/table?lang=en
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS* (3rd ed.). Sage Publications Ltd.
- Flander, B. in Meško, G. (2013). Punitivnost in kaznovalni populizem v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 64(4), 340–344.
- Flander, B. in Meško, G. (2016). Penal and prison policy on the “Sunny side of the Alps”: The swan song of Slovenian exceptionalism? *European Journal on Criminal Policy and Research*, 22(4), 565–591.

- Fukuyama, F. (1995). *Trust: The social virtues and the creation of prosperity*. Free Press.
- Furedi, F. (2002). *Culture of fear: Risk-taking and the morality of low expectation*. Continuum.
- Green, D. A. (2008). *When children kill children: Penal populism and political culture*. Oxford University Press.
- Grupković, D. (ur.). (1989). *Jugoslavija 1918–1988: Statistički godišnjak*. Savezni zavod za statistiku.
- Grupković, D. (ur.). (1990). *Statistički godišnjak SFRJ 1990*. Savezni zavod za statistiku.
- Hacin, R. (2015). Pregled slovenskega penološkega raziskovanja od sredine petdesetih let dvajsetega stoletja. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 66(3), 235–252.
- Hacin, R. in Meško, G. (2020). Slovenski zaporski sistem – razvoj in stanje po 25 letih. *Teorija in praksa*, 57(3), 770–785.
- Jasiński, J. (1984). Punitowność systemów karnych (Kontynuacje). *Państwo i Prawo*, 6, 52–66.
- Kazenski zakon Socialistične federativne republike Jugoslavije. (1976). *Uradni list SFRJ*, (44/76).
- Krajewski, K. (2013). Penal developments in Poland: New or old punitiveness? V T. Daems, D. van Zyl Smit in S. Snacken (ur.), *European penology?* (str. 311–338). Hart Publishing.
- Krivični zakonik. (1951). *Službeni list FNRJ*, (13/VII).
- Lappi-Seppälä, T. (2008). Trust, welfare, and political culture: Explaining difference in national penal policies. V M. Tonry (ur.), *Crime and justice: A review of research* (Vol. 37) (str. 313–387). University of Chicago Press.
- Lappi-Seppälä, T. (2011). Explaining imprisonment in Europe. *European Journal of Criminology*, 8(4), 303–328.
- Macfarlane, L. J. (1990). *Human right: Realities and possibilities. Northern Ireland, the Republic of Ireland, Yugoslavia and Hungary*. Palgrave Macmillan.
- Milutinović, M. (1984). *Kriminalna politika*. Savremena Aadministracija.
- Pavlović, Z. (1998). Mednarodni anketi o kriminaliteti oz. viktimizaciji Slovenija (Ljubljana) 1992–1997 (1. del). *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 49(3), 257–265.
- Plesničar, M. M. in Drobnjak, M. (2019). Kaznovanje in kaznovalna politika v Sloveniji: Konceptualni premiki in praktične posledice. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 70(2), 119–128.
- Pratt, J. (2011). Penal excess and penal exceptionalism: Welfare and imprisonment in Anglophone and Scandinavian societies. V A. Crawford (ur.), *International and comparative criminal justice and urban governance: Convergence and divergence in global, national and local settings* (str. 251–275). Cambridge University Press.
- Republički zavod za statistiku Republika Srbija. (2000). *Statistički godišnjak 2000*. Republički zavod za statistiku Republika Srbija.
- Republički zavod za statistiku Republika Srbija. (2004). *Statistički godišnjak 2004*. Republički zavod za statistiku Republika Srbija.
- Republički zavod za statistiku Republika Srbija. (2009). *Statistički godišnjak 2009*. Republički zavod za statistiku Republika Srbija.

- Republički zavod za statistiku Republika Srbija. (2014). *Statistički godišnjak 2014*.
Republički zavod za statistiku Republika Srbija.
- Republički zavod za statistiku Republika Srbija. (2020). *Statistički godišnjak 2020*.
Republički zavod za statistiku Republika Srbija.
- Snacken, S. (2010). Resisting punitiveness in Europe? *Theoretical Criminology*, 14(3), 273–292.
- Snacken, S. in van Zyl Smit. (2013). Distinctive features of European penology and penal policy-making. V T. Daems, D. van Zyl Smit in S. Snacken (ur.), *European penology?* (str. 3–26). Hart Publishing.
- Snacken, S., Beyens, K. in Tubex, H. (1995). Changing prison populations in western countries: Fate or policy? *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 1(3), 18–53.
- Statistični urad Republike Slovenije. (2021). *Kriminaliteta*. <https://pxweb.stat.si/sistat/sl/Podrocja/Index/53/kakovost-zivljenja>
- Tonry, M. (2001). Symbol, substance and severity in western penal policies. *Punishment and Society*, 3(4), 517–536.
- Tonry, M. (2007). Determinants of penal policies. *Crime & Justice*, 36(1). <https://doi.org/10.1086/518582>
- Tonry, M. (2009). Introduction. V M. Tonry (ur.), *Thinking about punishment: Penal policy across space, time and discipline* (str. xi–xxiv). Ashgate Publishing Company.
- Uprava za statistiku Crne Gore. (2008). *Statistički godišnjak 2008*. Uprava za Statistiku Crne Gore.
- Uprava za statistiku Crne Gore. (2014). *Statistički godišnjak 2014*. Uprava za Statistiku Crne Gore.
- Uprava za statistiku Crne Gore. (2020). *Statistički godišnjak 2020*. Uprava za Statistiku Crne Gore.
- Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije. (1974). *Uradni list SFRJ*, (9/74).
- Zimring, F. E. in Hawkins, G. (1991). *The scale of imprisonment*. University of Chicago Press.

O avtorjih:

Dr. Rok Hacin, docent, Univerza v Mariboru, Fakulteta za varnostne vede, Ljubljana, Slovenija.. E-pošta: rok.hacin@fvv.uni-mb.si

Jošt Meško, magistrski študent, Univerza v Mariboru, Fakulteta za varnostne vede, Ljubljana, Slovenija. E-pošta: jost.mesko@student.um.si